

اصلاح پولی و تغییر واحد پول کشور

محمدهادی مهدویان*

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۱/۵/۲۴

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۰/۱۱/۱۱

چکیده

اصلاح پولی به مفهوم حذف چند صفر از اندازه‌های مختلف پول قانونی کشور و احتمالاً معرفی واحد پول جدید برای جایگزینی پول ملی فعلی از مدت‌ها پیش، در محافل کارشناسی کشور مورد بحث قرار گرفته و دولت‌های گذشته و حال نیز در این زمینه نظراتی مطرح کرده‌اند.

اصلاح پولی مستلزم ارائه یک طرح جامع از بابت لحاظ تمام جنبه‌ها، نظیر تعداد صفرهای قابل حذف، معرفی یا عدم معرفی پول جدید، چگونگی گردش و طول دوره گردش موازی، حجم بهینه و قطع‌های جدید، نیاز و تقاضای بازار در اجزای قطع‌ها و همچنین ابعاد حسابداری و کامپیوتری آن می‌باشد. همچنین لازم است ابعاد آموزشی

* صاحب‌نظر در امور پولی و بانکی و مشاور پژوهشکده پولی و بانکی، mahdavian49@yahoo.com

و اطلاع‌رسانی این طرح به نحو مطلوب باز شود تا اجرای طرح از اقبال عمومی برخوردار گردد. از این بابت ضروری است اصلاح پولی در قالب یک بسته سیاست اقتصادی غیرتورمی معرفی و به مرحله اجرا گذارده شود تا هم اعتماد عمومی را جلب کند و هم از تکرار تجربه گذشته به مفهوم فرسایش سریع قدرت خرید پول جدید، اجتناب شود.

تجربه سایر کشورها، چه کشورهایی که این طرح را با موفقیت اجرا نموده‌اند و چه آنها که در اجرای این طرح ناموفق بوده‌اند، نشان می‌دهد که اجرای سیاست‌های پولی حمایتگر و پشتیبان این طرح یک عامل تعیین‌کننده در نیل به اهداف اجرای موفقیت‌آمیز طرح اصلاح پولی است. این جنبه موضوع به لحاظ ضرورت اجتناب مطلق از انتظارات تورمی جامعه، بسیار بااهمیت تلقی می‌شود و از این بابت، کسب اختیارات قانونی بانک مرکزی در اجرای این طرح، به عنوان یک شرط اصلی ذکر شده است. در این مقاله، تمام جنبه‌های ذکرشده، در کنار بررسی تجارب سایر کشورها مورد تحقیق و بررسی قرار گرفته است.

واژه‌های کلیدی: پول و سیاست‌های پولی، اصلاح پولی، نظام پرداخت نقدی، اسکناس و مسکوک، تورم و انتظارات تورمی.

طبقه‌بندی JEL: E5, E52, E4, E3, E58.

۱. مقدمه

مشکل اصلی در زمینه اصلاح پولی به تورم در اقتصاد ملی کشورها مربوط است که در صورت بروز تورم شدید یا حتی تورم در سطح متوسط، طی دهه‌های متوالی، قدرت خرید پول کشور دچار فرسایش شده و در مقطعی از زمان، وضعیت اندازه‌ها^۱ و ترکیب اسکناس و مسکوک کشور آنچنان دچار ناهنجاری می‌شود که هزینه‌های آشکار و غیرآشکار اقتصادی و اجتماعی سنگینی بر جامعه و کشور، تحمیل می‌کند. این وضعیت غیربهبینه اغلب تا زمانی تداوم می‌یابد که هزینه‌های اقتصادی و اجتماعی آن تا حد غیرآشکار، غیرقابل احصا و غیرقابل اندازه‌گیری پنهان بماند، لیکن افت قدرت خرید پول در عرصه اقتصاد ملی و کاهش ارزش آن نسبت به اسعار خارجی (که هم در اقتصاد ملی برای معامله‌گران و مردم عادی به صورت عینی آشکار می‌شود و هم در اعداد بزرگ برابری پول ملی به اسعار خارجی منعکس می‌شود) سرانجام در مقطعی از زمان، حذف چند صفر از پول ملی و جایگزینی آن با پول جدید را ناگزیر می‌سازد.

ناهنجاری‌ها و آثار نامطلوب یک نظام غیربهبینه پرداخت و تسویه نقدی در اقتصاد ملی را می‌توان در چند زمینه مشاهده کرد. یکی از این آثار نامطلوب، از بین رفتن قدرت خرید واحد فرعی پول ملی (به مفهوم $\frac{1}{100}$ واحد اصلی) و حتی حذف واحد فرعی پول به صورت مسکوک و از بین رفتن نقش آن به عنوان وسیله پرداخت و تسویه است. گاهی این تقلیل در قدرت خرید پول در حدی است که مضارب ۱۰، ۱۰۰ و حتی ۱۰۰۰ واحد پول اصلی ملی تقریباً قدرت خرید کالا و خدمت مشخصی در بازار را ندارد و از جانب جامعه، شرکت‌ها و مؤسسات نیز مورد اغماض قرار می‌گیرد. همچنین ممکن است فرسایش ارزش به گونه‌ای باشد که ارزش ذاتی سکه‌های در جریان، از ارزش اسمی آنها پیشی گیرد. از این رو جمع‌آوری و ذوب سکه‌های در گردش به فعالیتی سودآور برای سوداگران اقتصادی تبدیل می‌شود. کاهش قدرت خرید پول ملی باعث می‌شود مجموعه اسکناس در گردش از نظر

۱- در گزارش حاضر هر جا از اندازه اسکناس و مسکوک صحبت می‌شود، منظور denomination یا اعداد پول ملی مندرج در اسکناس و مسکوک کشور می‌باشد.

مقداری آنچنان زیاد باشد که مقام مسئول پولی، در عمل از چاپ و تجدید اسکناس‌های کهنه و جایگزینی آن با اسکناس‌های نو و امحای اسکناس‌های کهنه جمع‌آوری شده ناتوان شود.

سایر مسائل و مشکلات پول ملی کم‌ارزش از نظر تعداد صفرهای بسیار بالا و بدون توجیه اقتصادی، ارزش‌های پولی و معاملاتی در دفاتر و صورت‌های مالی و در عملیات بانکی و ثبت و ضبط ارقام تاریخی آنچنان زیاد است که تقریباً تمام کشورهای دارای این وضع، به ناچار، برنامه اصلاح پولی به مفهوم حذف چند صفر از پول ملی و گردش پول جدید را مورد نظر و طراحی قرار داده‌اند.

بدیهی است وضعیت توصیف‌شده، فقط به مسائل و مشکلات ناشی از عدم استقرار یک نظام بهینه پرداخت و تسویه نقدی در کشور اشاره می‌کند. در انجام اصلاح پولی می‌بایست به ناگزیر ابعاد نظری و جزئیات عملیاتی و اجرایی یک نظام بهینه و ابعاد پشتیبانی آن تعریف و تدوین شود تا از پشتوانه کارشناسی لازم برای اجرا توسط مقام پولی برخوردار گردد. به عبارت دیگر اصلاح پولی، مستلزم ارائه یک طرح همه‌جانبه بابت تدوین چارچوب نظری ناظر بر تعداد صفرهای قابل حذف، ترکیب اسکناس و مسکوک، اندازه‌های اسکناس‌ها و مسکوکات جدید، توجه به نیاز و تقاضای بازار و نیز چارچوب عملیاتی از باب توجه به استاندارد قطع^۱، حسابداری، کامپیوتری و امثال آن است.

علاوه بر موارد فوق، اصلاح پولی مستلزم توجه به امور آموزشی، اطلاع‌رسانی و روابط عمومی قوی و گسترده است تا اجرای طرح از اقبال عمومی برخوردار باشد. از این بابت ضروری است اصلاح پولی در قالب یک بسته سیاست اقتصادی غیرتورمی معرفی گردد و به مرحله اجرا درآید تا هم اعتماد عمومی از بابت چرخش در سیاست‌های اقتصادی دولت جلب شود و هم از تکرار تجربه گذشته به مفهوم فرسایش سریع قدرت خرید پول جدید، جلوگیری شود. هزینه‌های اجرایی و عملیاتی اصلاح پول به مفهوم وسیع کلمه یکی دیگر از جنبه‌های عمده مطالعاتی و اجرایی چنین پروژه‌ای است که می‌بایست به دقت ارزیابی شود.

۱- در گزارش حاضر هر جا از «قطع» صحبت شده است، منظور طول و عرض (ابعاد) اسکناس و ضخامت، قطر، وزن و در بعضی موارد، آلیاژ فلز مسکوکات است.

مطالعات انجام شده حاکی از آن است که اجرای موفقیت‌آمیز چنین طرحی، مستلزم طراحی و مطالعه همه‌جانبه ابعاد ذکر شده است. تجربه سایر کشورها، چه کشورهایی که این طرح را با موفقیت اجرا کرده‌اند و چه آنها که در اجرای این طرح ناموفق بوده‌اند، نشان می‌دهد که اجرای سیاست‌های پولی و مالی حمایتگر و پشتیبان طرح اصلاح پول ملی به عنوان یک عامل تعیین‌کننده در اجتناب از انتظارات تورمی جامعه بسیار بااهمیت تلقی می‌شود و از این بابت، کسب اختیارات قانونی برای بانک مرکزی به عنوان یک شرط اصلی ذکر شده است. در مقاله حاضر تمام ابعاد ذکر شده در کنار بررسی تجارب سایر کشورها تحقیق و بررسی شده است.

۲. مفهوم و تعریف پول

اقتصاددانان برای پول به مفهوم عام، سه کارکرد اساسی قائل شده‌اند که عبارت‌اند از: وسیله مبادله، معیار ارزش‌گذاری و وسیله ذخیره ارزش (و ایفای تعهدات و دیون). اگرچه ممکن است مادام که پول از قوه ابرای قانونی برخوردار است، در کارکرد وسیله مبادله خلل چندانی وارد نکند، لیکن مطمئناً پول کم‌ارزش در طول زمان به روشی معکوس بر کارکردهای ارزش‌گذاری و ذخیره ارزش تأثیرگذار است. به عبارت دیگر، اعتبار و حفظ قدرت خرید پول در طول زمان، ضامن تقویت کارکرد معیار ارزش‌گذاری و نقش ذخیره ارزش پول است و از این طریق، کارکرد پول در نقش وسیله مبادله نیز تقویت می‌شود. کم‌توجهی در زمینه ارزش زمانی پول ملی، به تدریج، کارکردهای ارزش‌گذاری و نقش ذخیره ارزشی را از پول ملی دچار فرسایش می‌کند و به این ترتیب در افق زمان، بر کارکرد وسیله مبادله نیز تأثیر می‌گذارد.

ارزش زمانی پول طی قرون گذشته همواره مورد بحث فلاسفه و متفکران اقتصادی بوده است و این متفکران، به طور مستمر در مورد میزان دخالت‌های دولت‌ها در تنظیم مقررات پول و تقویت کارکردهای سه‌گانه پول دچار اختلاف‌نظرهای جدی بوده‌اند. در گستره رهیافت‌های دانشمندان نسبت به پول در یک طرف، اقتصاددانان طرفدار نظریه دولت قرار داشته (و دارند) که اساساً پول را مقوله‌ای حاکمیتی تلقی کرده و بر این مبنا در حوزه تنظیم مقررات پول، برای دولت انحصار مطلق قائل هستند و در استفاده از حق‌الضرب پول، هیچ‌گونه حد و مرزی برای حکام و دولت‌ها قائل نمی‌باشند. طرف دیگر این گستره، متفکران و اقتصاددانانی

قرار دارند که با حمایت از اقتصاد بازار و بخش غیردولتی و تردید نسبت به کارایی سیاست‌های تنظیمی دولت‌ها در این زمینه، پول را مقوله‌ای قراردادی تلقی می‌کنند و بر انحصار دولت در این زمینه انتقادهای جدی دارند.

این دو دیدگاه، در طول تاریخ، همواره و به صورت موازی، مطرح بوده و به طور مستمر دیدگاه طرفدار انحصار دولت بر پول در مقابل دیدگاه پول قراردادی، عقب‌نشینی داشته است. امروزه نیز دو دیدگاه مورد اشاره در قالب مکاتب اقتصادی نیوکینزین‌ها^۱ و نیوکلاسیکال‌ها^۲ مشهود است که بخشی از اختلاف نظر این دو دیدگاه دیدگاه در زمینه میزان دخالت دولت، به طور مستقیم به حوزه پول ملی و سیاست‌های پولی ارتباط پیدا می‌کند. این دو دیدگاه پولی را می‌توان تحت عناوین طرفداران پول اسمی^۳ و طرفداران پول حقیقی^۴ طبقه‌بندی کرد. حامیان «پول اسمی» به دو کارکرد اصلی پول یعنی وسیله مبادلاتی و ارزش‌گذاری کالاها و خدمات تأکید دارند و انحصار مقررات سنگین دولت بر پول قانونی، رسمی و بدون جایگزین را، به دلیل ظرفیت بالای حق‌الضرب دولت، پیشنهاد می‌کنند.

در مقابل، مکتب فکری «پول حقیقی» به ضرورت حفظ قدرت خرید واقعی پول، عدم امکان سوءاستفاده از ظرفیت‌های آن توسط دولت‌ها، لابی‌های قدرت و بدهکاران نظام اقتصادی و سرانجام عدم ضرورت انحصار دولت و ماهیت قراردادی بودن پول تأکید دارند. این گروه از اقتصاددانان، به طور کلی، دولت‌ها را از برقراری نظم و انضباط مالی و پولی ناتوان می‌دانند و با این تعبیر، نه فقط به انحصار پول قانونی (چاپ اسکناس و ضرب مسکوک) توسط دولت انتقاد دارند، بلکه پول قراردادی بخش غیردولتی را به عنوان امری لازم برای حفظ کارایی در نظام پرداخت و کارکردهای اصلی پول پیشنهاد می‌کنند.

به نظر می‌رسد که هر دو طرف این نزاع فکری در انطباق مبانی نظری با دنیای واقع و مصادیق عینی، نسبت به برخی موضوعات بی‌توجه هستند. طرفداران پول اسمی، اگرچه از بابت نقش پول، به ویژه پول ضعیف در دوران رکود اقتصادی در عرصه رقابت و هم‌آوردی تولید و نیز ظرفیت حق‌الضرب دولت در اجرای مأموریت‌های اقتصادی و اجتماعی دولت‌ها، استدلال‌های قوی ارائه می‌کنند، لیکن به

1- New Keynesians
2- New Classical
3- Fiat Money
4- Real Money

این مطلب مهم توجه ندارند که بخش تفکیک‌ناپذیر معرفی پول رسمی و قانونی و استفاده از حق‌الضرب آن، وجود نظم و انضباط پولی و مالی در تمام عرصه‌های اقتصاد و جامعه است. به همین ترتیب، طرفداران پول حقیقی با نادیده‌گرفتن نقش و مأموریت‌های دولت و توصیه پول قراردادی و غیردولتی، ظرفیت‌های چشمگیر نهفته در پول را در عرصه دنیای متکثر پولی و در شرایط رکود نادیده می‌گیرند.

مفهوم پول طی ادوار گذشته دچار تحولات عمیقی شده است. بسیاری از پژوهشگران تاریخ اقتصاد سیاسی، خلق و ابداع پول به مفهوم امروزی آن را پدیده‌ای جدید و محصول فرایند شکل‌گیری ملت - دولت در قرن نوزدهم میلادی اروپا و برای بسیاری از کشورها در قرن بیستم میلادی ارزیابی می‌کنند.^۱ این پژوهشگران بر این باورند که پدیده پیدایش و ظهور نهاد پول و سازمان پولی به مفهوم مدرن آن در کشورهای مختلف به شکل گریزناپذیر و تنگاتنگی با تحولات سیاسی دو قرن اخیر، به ویژه پدیده شکل‌گیری ملت و ظهور دولت‌های نوین، پیوند دارد.

پژوهشگران تاریخ اقتصادی در این ارتباط به مبادلات ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی حول محور شکل‌گیری ملت و منافع ملی، برجسته‌شدن هویت ملی، ضرورت حمایت از اقتصاد ملی، طراحی و اجرای سیاست‌های کلان و رقابت‌پذیری اقتصاد کشورها طی دو قرن اخیر اشاره کرده‌اند که آثار شگرفی بر تنظیم امور مالی و بانکی کشورها و ظهور و تأسیس بانکداری مرکزی در این راستا بر جای نهاده است. این گروه از پژوهشگران، همچنین به تغییرات ساختاری نظام تولیدی کشورها و جهش‌های فناوری در دو قرن حاضر اشاره می‌کنند و آثار آن را در چاپ اسکناس، ضرب مسکوک، جلوگیری از جعل و سوءاستفاده و برقراری ارتباط ظریف و دقیق بین اجزای اسکناس و سکه‌های رایج، انکارناپذیر می‌دانند.

عمدتاً برای تسهیل انجام مبادلات، به موازات پیشرفت علم و فناوری و پیدایش اشکال جدید پول، مفهوم پول نیز در طول زمان دچار تغییر و دگرگونی شده است. علاوه بر آن، گسترش شبکه‌های پولی و مالی و نیز فناوری اطلاعات و کامپیوتر، سهم چشمگیری در تغییر مفهوم پول طی دهه‌های اخیر داشته است. تا پیش از دوران معاصر، پول به مفهوم سنتی فقط به اسکناس و مسکوک رایج و در گردش به تعبیر

۱- آنتونی گیدنز و اریک هالینر از جمله این پژوهشگران می‌باشند. برای اطلاع بیشتر به منابع و مآخذ مراجعه شود.

وسیله مبادله قانونی^۱ مورد قبول بود. با گسترش بانکداری مدرن، این مفهوم در ابتدا به حوزه سپرده‌های دیداری و جاری و سپس سپرده‌های پس‌انداز و مدت‌دار تسری پیدا کرد. به تدریج با ابداع ابزارهای پرداخت جدید توسط بانک‌ها و ایجاد جایگزین‌های مناسب برای پول و خلق ابزارهای با قابلیت تبدیل سریع به پول، مفهوم پول، گسترش وسیع‌تری پیدا کرد؛ به گونه‌ای که شمول آن به ابزارهایی نظیر اوراق قرضه، سپرده‌های دولت و سایر دارایی‌های نقدپذیر نیز گسترش یافت. با توسعه نظام پرداخت و تسویه و تصدی بانک مرکزی بر این نظام، حجم شناور سپرده‌های کارگزاری پرداخت و تسویه نیز در مفهوم پول وارد شده است.

۳. ویژگی‌های تاریخی نظام پرداخت در ایران

نظام پرداخت در ایران از گذشته‌های دور به صورت نظام نقدی سنتی، یعنی تسویه مبادلات به کمک اسکناس و مسکوک، تکوین پیدا کرده است. نظام غیرنقدی پرداخت و تسویه نظام اعتباری نیز نخست در رابطه با تجارت خارجی و ایفای تعهدات خارجی رایج شده است. به هر حال می‌توان گفت نظام پرداخت در ایران، از نظر تاریخی و از جنبه دامنه و گستره ابزارهای پرداخت، همواره از الگوی جهانی پیروی کرده است؛ اگرچه همواره سرعت تحولات در ایران کند بوده و نوآوری‌ها در زمینه وسایل جدید پرداخت با تأخیر بسیار زیاد به ایران رسیده است. می‌توان این تأخیر تاریخی را در لغو دیرنگام انحصار چاپ اسکناس و ضرب مسکوک توسط صرافان وابسته به دربار، شروع فعالیت بانکداری مدرن و نیز تأسیس بانک مرکزی در ایران (جداسازی فعالیت بانکداری مرکزی از بانکداری تجاری) مشاهده کرد.

تا زمان تأسیس بانک شاهنشاهی^۲ در سال ۱۲۶۷ ه. ش. (۱۸۸۹م) که بر اساس اعطای امتیاز رویترو توسط ناصرالدین شاه قاجار انجام شد، اسکناس در نظام پرداخت نقدی ایران وجود نداشته است. تا آن زمان در ایران در طول قرن‌های متمادی، ابزار پرداخت در اشکال مختلف مسکوکات طلا، نقره و مس بوده است و اسکناس برای نخستین بار از زمان تأسیس بانک شاهنشاهی وارد چرخه نظام پرداخت و تسویه

1- Legal Tender

۲- بانک شاهنشاهی ایران بعدها به بانک انگلیسی خاورمیانه و سپس به بانک HSBC خاورمیانه تغییر نام داد.

نقدی ایران شد. همچنین حق چاپ اسکناس برای حدود ۴۰ سال (از سال ۱۲۶۷ تا سال ۱۳۰۷ ه. ش. زمان تأسیس بانک ملی ایران) در انحصار بانک شاهنشاهی قرار داشت. در واقع حق انحصاری چاپ اسکناس در زمان تأسیس بانک ملی ایران از بانک شاهنشاهی خریداری (بازخرید) شد. شاید بتوان تاریخ نظام پرداخت نقدی متکی بر مسکوک ایران را به سه دوره باستان (قبل از اسلام)، بعد از اسلام تا زمان صفویه و از زمان صفویه به بعد تا زمان امتیاز رویترز (ورود اسکناس به چرخه نظام پرداخت نقدی) تقسیم کرد. ویژگی دوران تاریخ مسکوک ایران در دوره پیش از اسلام، وجود انضباط نسبتاً پیشرفته مالی و پولی عصری در این دوران بخصوص در دوره هخامنشیان بوده است. این نظم در دوران پس از اسلام دچار اضمحلال و فساد شد و نظام پرداخت‌های نقدی متکی بر مسکوک ایران تا زمان صفویان، نظم و انضباط قابل قبول عصری پیدا نکرد.^۱

با تشکیل دولت صفوی، یکی از ادوار جدید تاریخ ایران آغاز شد که امنیت و نظم و نسق جدیدی در حکومت‌داری، لغو نظام ملوک‌الطوایفی و تحکیم مبانی دیوان‌سالاری در تمام شئون از جمله در زمینه‌های تجاری و مالی ایجاد کرد. در دوره صفویان، ضرب و انتشار سکه (نقره و مس) جایگاه و نظم ویژه‌ای به خود اختصاص داد و امر ضرب سکه و کار ضربخانه‌ها در نظام دیوان‌سالاری صفویان، سازمان و تشکیلات خاص و نظم و انضباط مالی و اداری ویژه‌ای پیدا کرد. بدون شک، کار ضرب سکه در دوره صفویان را از نظر نظم و انضباط مالی و اداری و اعمال ظرافت‌های هنری در فن سکه‌زنی می‌بایست از فصل‌های درخشان تاریخ نظام پرداخت نقدی ایران برشمرد که در بالندگی توسعه اقتصادی ایران در آن دوران، سهم فراوانی بر عهده داشته است.

زمان سقوط اصفهان در پایان کار سلسله صفویه تا تشکیل دولت قاجاریه در ایران را می‌بایست دوران افول نظام پرداخت نقد و ورود وسیع‌تر سکه‌های طلا و نقره (ضرب سکه طلا در دوران صفویه رایج نبوده است) در نظام پرداخت و تسویه ایران به شمار آورد. در این سال‌ها سکه‌های خارجی، به ویژه سکه‌های هندی و پول عثمانی، در ایران گردش وسیع داشت و ابزار غالب و رایج توسعه دادوستد بین تجار به شمار

۱- به کتاب «سکه‌ها» ۱۳۸۸ و کتاب «سکه‌های دوره صفویه» ۱۳۸۸، ذکر شده در منابع و مأخذ رجوع شود.

می‌آمد. از آغاز سلسله قاجار دوباره ایجاد مرکزیت سیاسی و اداری در کشور و برقراری نسبی نظم مالی، به بهبود وضعیت تولید و ایجاد انضباط در ضرب و گردش مسکوکات طلا، نقره و مس به عنوان تنها ابزار پرداخت در ایران منجر شد. شاید بتوان دوره سلسله قاجار را از این بابت به دو دوره کوتاه‌تر از ابتدای قاجاریه تا پایان حکومت ناصرالدین شاه و پس از آن تقسیم کرد. از ابتدای حکومت قاجار تا پایان حکومت ناصرالدین شاه، ضرب مسکوکات در ایران در ضرابخانه‌های متعدد اطراف و اکناف کشور به صورت دستی انجام می‌شد و دولت مرکزی این امتیاز و انحصار را در مقابل حق‌الضرب ناچیزی به حکام و صرافان مناطق واگذار می‌کرد. از ابتدای دوران مظفردالدین شاه قاجار دو تحول عمده در این زمینه صورت گرفت؛ نخستین تحول، ایجاد تمرکز و نظم مالی قوی در پایتخت کشور در زمینه ضرب مسکوکات بود و تحول عمده دوم به تبدیل روش تولید از ضرب دستی به ضرب چکشی مربوط می‌شد.

یک ویژگی عمده تمام دوران، رواج و گسترش مسکوکات فلزی (که در واقع ارزش اسمی و ذاتی فلز آن برابر بود) تا پیش از شروع قرن بیستم میلادی و کاهش مستمر محتوای فلز (طلا، نقره، مس) به صورت کاهش عیار مسکوکات رایج بوده است که اغلب توسط خود دولت‌های ناشر انجام می‌شد و این امر وسیله‌ای برای پرکردن خزانه دولت ارزیابی شده است. ویژگی عمده دیگر، نظام پرداخت نقدی ایران در دوره انحصار بانک شاهنشاهی در زمینه چاپ و نشر اسکناس (قبل از انقلاب مشروطیت تا زمان تأسیس بانک ملی ایران) وابستگی نظام پولی ایران بر پایه دوفلز (طلا و نقره) بوده است. در این دوران، افت و خیز قیمت‌های جهانی طلا و نقره و انتقال نظام پولی جهانی از دوفلز به تک‌فلز (طلا) باعث خروج حجم زیادی طلا از ایران شد و آشفتگی عجیبی را در نظام پولی، تجارت و تولید ایران ایجاد کرد.

همان‌طور که گفته شد، تحولات و نوآوری‌ها در عرصه بانکداری جدید (بانکداری تجاری، بانکداری مرکزی و نظام پولی) با تأخیر زمانی طولانی به ایران وارد شد. این مطلب در شعاع نوسان قیمت جهانی طلا و نقره و انتخاب نظام پولی دوفلز یا تک‌فلز توسط کشورهای طرف تجاری ایران کفایت می‌کرد تا به طور مستمر حجم درخور توجهی ثروت از ایران خارج شود. در دوره مورد اشاره (تا قبل از تأسیس بانک ملی در ایران) شرکت هند شرقی، هلند شرقی و تجار هندی، انگلیسی و هلندی علاوه بر تجارت، به طور مستمر در امر ورود و خروج طلا و نقره به ایران و جایگزینی این دو

فلز در نظام پولی برابری‌های ثابت در ایران در شرایط تغییر برابری‌ها در سطح جهان اشتغال داشته‌اند. تأسیس بانک ملی ایران در سال ۱۳۰۷ را می‌بایست، هم از نظر ورود دولت ایران به بانکداری مدرن و هم از جهت احاله وظایف بانکداری مرکزی (چاپ و نشر اسکناس و ضرب مسکوک) به بانک ملی، نقطه درخشانی در تاریخ اقتصادی ایران محسوب کرد.

نظام پرداخت و تسویه کشور از سال ۱۳۰۷، زمان تأسیس بانک ملی ایران، دچار تغییرات عمیقی شد که ویژگی عمده آن در بعد پرداخت‌های خارجی، اتکا به نوعی هیأت پولی^۱ و در بعد داخلی، ورود دولت و وزارت دارایی آن زمان به حوزه مدیریت پولی بوده است. در حوزه تعهدات پرداخت‌های خارجی از سال ۱۳۰۷ و پس از آن، بخصوص از سال تأسیس بانک مرکزی (سال ۱۳۳۹)، قوانین و مقررات کشور نوعی ترتیبات هیأت پولی رقیق در سازمان و ارکان و ترتیبات و راهکارهای حاکم بر نظام بانکی و بانک مرکزی پیش‌بینی کرده است. این ترتیبات هم در قانون پولی و بانکی ناظر بر تشکیل و عملکرد بانک مرکزی مصوب سال ۱۳۳۹ و هم در قانون پولی و بانکی سال ۱۳۵۳ وجود داشته است. حتی پس از برقراری نظام شناور ارزی، اجلاس اسمیتسونیان^۲ صندوق بین‌المللی پول در سال ۱۹۷۴ (۱۳۵۳) که کشورهای عمده صنعتی نظام برابری‌های ثابت اسمی (موسوم به پار) و پایه طلا (در واقع پایه دلار) را کنار گذاشتند، ایران از طریق نظام شناور مدیریت‌شده یا قفل^۳ به سایر ارزهای عمده (دلار، حق برداشت مخصوص یا سبد ارزی)، هیچ‌گاه ترتیبات نهادی حاکم بر این هیأت پولی رقیق را کنار نگذاشته است.

دلایل متقنی وجود دارد دال بر اینکه ترتیبات هیأت پولی رقیق ایران طی دهه‌های گذشته تا حدود زیادی ضامن سلامت مالی نظام بانکی کشور، نقش و

۱- هیأت پولی (Currency Board) نوعی از نظام مدیریت ارزی و ترتیبات مربوط به تعهدات مالی خارجی است که بر مبنای آن، بانک مرکزی به دو حوزه کاملاً مستقل (از نظر سازمانی و حتی حقوقی) نشر و انتشار و بانکی تقسیم می‌شود. منظور از این تقسیم‌بندی آن است که بانک مرکزی همواره در مقابل تعهدات ناشی از نشر اسکناس خود، پشتوانه ارزی و دارایی‌های بلافاصله قابل تبدیل به ارز مستحکم در اختیار داشته باشد. به عبارت دیگر، بخش چاپ و انتشار فقط در مقابل دریافت ارز جهانی اقدام به نشر پول جدید می‌کند. به این ترتیب، بانک مرکزی در مقابل تعهدات پول ملی خود همواره صد درصد دارایی خارجی باکیفیت در پرتفوی خود دارد.

2- Smithsonian

3- Peg

جایگاه قوی بانک مرکزی در سیاستگذاری پولی و در سایر زمینه‌های سیاست اقتصادی و ممانعت از بروز بحران‌های بانکی - پولی شدید از نظر عدول نکردن نرخ تورم از سطوح متوسط بوده است. به بیان دیگر، ترتیبات هیأت پولی رقیق در قوانین پولی و بانکی ایران طی سال‌های ۱۳۳۹ و ۱۳۵۱ تا حدودی نظم پولی و بانکی را در اقتصاد ایران برقرار کرده است. بدیهی است که وجود درآمدهای ارزی چشمگیر نفتی کشور و وضعیت خالص قابل توجه بستانکاری ایران نسبت به دنیای خارج^۱ همواره پیروی از این راهبرد را ممکن ساخته است.

در بعد داخلی، تأسیس بانک ملی ایران در واقع نقطه عطفی در حاکمیت کشور بر حق‌الضرب پول و انتقال انحصار چاپ اسکناس و ضرب مسکوک از بانک شاهنشاهی به بانک ملی به شمار می‌آید. همان‌طور که قبلاً اشاره شد، تا پیش از تأسیس بانک ملی ایران، بانک شاهنشاهی، انحصار چاپ اسکناس در ایران را به عهده داشت و اگرچه از این بابت سالانه حق انحصار به دولت ایران پرداخت می‌کرد، لیکن قابل تصور است که حق‌الضرب (حق‌الضرب دولت) ناشی از چاپ اسکناس و ضرب مسکوک بسیار بیشتر از حق‌الضرب پرداختی به دولت ایران بوده است. اگرچه در سال‌های پیش از جنگ جهانی اول و حتی در برخی از سال‌های پس از جنگ، نظام پولی جهان بر پایه دو فلز، استوار بود و به این ترتیب قیمت طلا و نقره نسبت به یکدیگر در بازار، از برابری ثابت نظام پولی مورد حمایت بانک‌های مرکزی اروپایی و بانک‌های تجاری عمده تبعیت می‌کرد. با توجه به تأخیر نظام پولی ایران از بابت تغییر نظام از پایه دو فلز به یک فلز و برعکس در دهه‌های مورد اشاره که بسیار معمول و متداول بوده است، قابل تصور است که حجم چشمگیری از ثروت از نظر تأخیر در تغییر سیستم از بابت برابری‌های ثابت قیمت طلا و نقره، از کشور خارج شده است.

می‌توان دهه ۳۰ و ۴۰ شمسی در ایران را دوره تأسیس و گسترش بانک‌های دولتی به شمار آورد که با استفاده از ابزارهای پرداخت نوین اعتباری، تحولی در نظام پرداخت کشور ایجاد شد. کارکرد نظام پرداخت اعتباری در ایران در دورانی مطلوب و کارآمد بوده است به طوری که نظام قضایی کشور، قوانین و مقررات سختی را ناظر بر بازیافت و پیگیری وصول مطالبات ابزارهای اعتباری، بدون پوشش بانکی به مرحله اجرا گذارده است. از طرف دیگر، در مقاطع زمانی که سفته و برات و ابزارهای

پرداخت مدت‌دار از پشتیبانی و حمایت بانک‌ها برخوردار بوده‌اند، این ابزارها عملکرد مناسبی داشته‌اند.

در دهه ۳۰ و ۴۰ شمسی، بانک‌ها به صورت گسترده با اعطای خط اعتباری به مشتریان ویژه خود، سفته‌های این مشتریان را در بازار پیش از سررسید تنزیل می‌کردند. به این ترتیب، گیرندگان سفته با هیچ‌گونه مخاطره‌ای از بابت عدم دریافت مطالبات خود مواجه نمی‌شدند. رواج سفته به عنوان یک ابزار پرداخت و تسویه مدت‌دار در دهه‌های ۳۰ و ۴۰ شمسی، ناشی از پشتیبانی نظام بانکی از این ابزار اعتباری بوده است. علاوه بر مشکلات قانونی، باز یافت مطالبات ابزار سفته که به صورت مستمر رو به افزایش بوده است، هزینه تهیه سفته و مرتبط بودن قیمت سفته با مبلغ اسمی مطالباتی مندرج در آن، یکی دیگر از دلایل مهجور بودن سفته در تسویه مبادلات بازار ایران در دهه‌های بعدی بوده است.

به همین ترتیب می‌توان ادعا کرد که چک شخصی به عنوان یک ابزار اعتباری پرداخت، فقط در مقطعی که قانونگذار چک برگشتی را به صورت یک جرم کیفری شناسایی کرده بود، رواج قابل توجه و شایسته‌ای در معاملات و بازار ایران داشته است. دهه ۷۰ شمسی یک نمونه بارز از دورانی است که طی آن، چک شخصی سهم چشمگیری از نظام پرداخت و تسویه مبادلات واقعی و مالی اقتصاد را به عهده داشته است؛ زیرا طی این دهه، چک برگشتی به طور عام یک جرم کیفری تلقی می‌شد.

از زمان تصویب قانون تجارت و اصلاحیه قانون مزبور، بارها و بارها قانون چک به صورت مستقل مورد اصلاح قانونگذار قرار گرفته است و تقریباً در تمام این اصلاحات، چرخه حقوقی شدن (غیرکیفری شدن) / کیفری شدن چک، موسع / مضیق نمودن دامنه و شرایط چک‌های برگشتی شخصی به عنوان جرم کیفری مشهود بوده است. طی دهه اخیر که چک شخصی برگشتی غیرکیفری شده است، همانند تمام دوران‌های مشابه گذشته، چک به عنوان ابزار پرداخت فقط بین معامله‌گرانی که از اعتماد کامل نسبت به هم برخوردارند، مبادله می‌شود و چنانچه چک اشخاص ثالث بین معامله‌گران بازار به عنوان ابزار تسویه مورد تبادل قرار گیرد، این تبادل غالباً با حق رد چک در صورت برگشت خوردن^۱ همراه است.

به هر حال، مشکلات استفاده از چک شخصی به عنوان ابزار پرداخت و تسویه،

روند اصلاح قانون چک طی دهه‌های گذشته و پیشنهادهای مورد نظر برای تقویت جایگاه چک در مجموعه ابزارها و نظام پرداخت‌های کشور، مباحث مفصلی هستند که می‌بایست در جای خود به صورت مستقل بررسی شوند.

۴. ضرورت اصلاح پولی و تغییر واحد پول کشور

کاهش ارزش و قدرت خرید پول ملی در طول زمان اتفاق می‌افتد و از این بابت تورم با نرخ‌های بالا در طول چند سال متوالی - نظیر کشورهایی که با نرخ تورم لجام‌گسیخته روبه‌رو بوده‌اند و به تجدید تعریف یا تعویض پول ملی اقدام کرده‌اند - با تورم با نرخ‌های متوسط لیکن در چند دهه متوالی تفاوت عمده‌ای ایجاد نمی‌کند. در واقع تورم پس از چند سال یا چند دهه، قدرت خرید پول ملی را چنان دچار فرسایش می‌کند که در نخستین قدم، اضعاف ریز پول ملی که به صورت سکه در دست مردم و در جریان گردش قرار دارد قدرت خرید خود را از دست داده و از چرخه گردش خارج می‌شود. گاهی فرسایش ارزش پول چنان است که اندازه سکه‌های در جریان به واحد فرعی پول ملی (به معنای اضعاف ۱/۱۰۰ واحد پول اصلی) از جریان گردش خارج می‌شود.

محوشدن کامل اندازه سکه‌ها به واحد پول فرعی در جریان گردش و ضرب مسکوکات به واحد پول اصلی را می‌بایست نقطه عطفی در نظام پرداخت‌های نقد کشورهای دچار تورم بالا ارزیابی کرد. خروج واحد فرعی پول ملی از دادوستدهای مالی و تسویه مبادلات به دلیل فرسایش کامل قدرت خرید تمام اندازه سکه‌ها به واحد پول فرعی و آغاز ضرب سکه به واحد پول اصلی به از بین رفتن رابطه یک‌صدی واحد پول اصلی و فرعی از نظام پرداخت نقد کشور منجر می‌شود. این تغییر، پیامدهای وسیعی از بابت روش‌های ثبت ارقام و داده‌های پولی در دفاتر و اسناد و نیز نگهداری داده‌های تاریخی پول به دنبال دارد که اغلب از جانب تحلیلگران چشم‌پوشی می‌شود.

بزرگ‌شدن حجم اسکناس و مسکوک مورد نیاز برای تسویه معاملات بزرگ و ضرورت استفاده از جایگزین‌های اسکناس، یکی دیگر از پیامدهای فرسایش قدرت خرید پول است. شکی نیست که گسترش نظام الکترونیک پرداخت و عرضه وسیع محصولات مربوط به پرداخت‌های الکترونیکی در نظام بانکی، طی دهه‌های اخیر تا

حدود زیادی ابعاد این گرفتاری را کاهش داده است. اما نباید از نظر دور داشت که نظام پرداخت الکترونیک اگرچه در کارکرد، وسیله مبادله جایگزین مناسب نظام پرداخت نقد تلقی می‌شود، لیکن در حوزه کارکرد ارزش‌گذاری و معیار واحد شمارش، نه تنها جایگزین اسکناس و مسکوک نیست، بلکه به شدت بدان متکی است. از طرف دیگر در بسیاری از کشورهای جهان، نظام الکترونیک پرداخت در حد و اندازه‌ای گسترش نیافته که بتواند به طور کامل جایگزین نظام پرداخت نقد باشد. در هر صورت نظام پرداخت نقد، هم از بابت نقش بی‌بدیل واحد پول در کارکرد ارزش‌گذاری (معیار و سنجش شمارش و ارزش پول) و هم از بابت سهم درخور توجهی که از تسویه مبادلات بازار به خود اختصاص می‌دهد، واجد اهمیت فراوان است و از این نظر می‌بایست از کارایی بالایی برخوردار باشد.

ضعف در کارایی نظام پرداخت نقد در طول زمان، به ناگزیر بهره‌برداری و استفاده از جایگزین‌های اسکناس را مطرح کرده و رواج می‌دهد. چک‌های تضمینی بانکی، چک پول و انواع چک‌های بانکی، صور مختلف جایگزین‌های اسکناس هستند که غالباً در بین مردم، بانک‌ها و فعالان اقتصادی در گردش قرار می‌گیرند. رونق و ترویج جایگزین اسکناس به جای اسکناس به مفهوم پول قانونی و رسمی کشورها را می‌بایست بزرگ‌ترین غفلت و کم‌توجهی مقام پولی به الزامات و تکالیف قانونی تلقی کرد؛ زیرا برخلاف اسکناس و مسکوک که بر اساس قانون، دارنده و نگهدارنده آن مالک آن تلقی می‌شود و هیچ‌گونه قید و شرطی بر قدرت خرید اسمی و قوه ابرای آن به طور قانونی در بازار مورد نظر نیست و قدرت خرید اسمی آن از جانب بانک مرکزی صادرکننده، تضمین شده است، انواع جایگزین‌های اسکناس فاقد این ویژگی‌ها هستند. انواع جایگزین‌های اسکناس بر اساس قوانین خاص - اغلب قانون چک (یا سایر ابزارهای قانونی و نه قانون پولی و بانکی) - خلق و ابداع شده‌اند و عمدتاً به عنوان وسیله و تعهد پرداخت نقد از یک طرف خاص مبادله به طرف خاص دیگر طراحی شده است و قرار نیست که به عنوان اسکناس بدون قید و شرط بین مردم مبادله شود. گسترش و سیطره حجم بالای انواع جایگزین‌های اسکناس به عنوان وسیله مبادله و تسویه در اقتصاد ملی هر کشور نشانه ناکارایی نظام پرداخت نقد آن کشور ارزیابی می‌شود. جعل، سوءاستفاده و عدم لحاظ ویژگی‌های امنیتی

متعدد و متکثر (و غیرقابل جعل) اسکناس و مسکوک در چاپ و انتشار جایگزین‌های اسکناس فقط چند جنبه از مشکلات اساسی جایگزین‌های اسکناس تلقی می‌شود. جایگزین‌های اسکناس، مسائل و مشکلات عمیق‌تر از جمله در زمینه کلان اقتصاد از بابت عدم امکان کنترل بانک‌ها و نهادهای پولی در سوءاستفاده از این ابزار برای بزرگ‌تر کردن ترازنامه و نیز تخطی و تجاوز غیرقانونی به حیطة حاکمیتی دولت و بانک مرکزی و سوءاستفاده از حقوق مصرف‌کنندگان ایجاد می‌کند که اغلب از جانب دست‌اندرکاران مورد اغماض واقع می‌شود. فرایندهای قانونی مربوط به چاپ، نگهداری، انتشار، تفکیک، امحا و بازانتشار اسکناس مستعمل، مطلقاً در حوزه جایگزین‌های اسکناس رعایت نمی‌شود. مضافاً آنکه یکسانی هویتی دارنده (مالک) پول ملی به صورت قراردادی از جانب مردم و فعالان اقتصادی مورد پذیرش قرار گرفته است، در حالی که مردم و فعالان اقتصادی و قانونگذار، اساساً چنین همسانی هویتی (دارنده = مالک) برای چک و سایر جایگزین‌های اسکناس قائل نبوده و نیستند.

مسائل و مشکلات مربوط به کاهش قابل توجه ارزش پول ملی و ناکارایی نظام پرداخت نقد فقط به موارد فوق محدود نیست و به هزینه‌های چاپ و انتشار اسکناس، بالاتر بودن ارزش ذاتی سکه از ارزش اسمی آن، عدم امکان استفاده از مسکوکات به عنوان ژتون برای بسیاری از خدمات و ماشین‌های خرید سکه‌ای (روشی متعارف که در بسیاری از کشورها مرسوم است) نیز مربوط می‌شود. مسائل حسابداری و دفترداری و بلندشدن ارقام مبین ارزش‌های پولی در حسابداری مؤسسات و شرکت‌ها و سازمان‌های دولتی و در استفاده از فناوری اطلاعات نیز بخشی دیگر از این مشکلات به شمار می‌آیند. در زمینه هزینه‌های مربوط به چاپ، نشر، گردش، تفکیک، بازگردش و امحای اسکناس‌های فرسوده نیز مسائل و مشکلات زیادی وجود دارد. حجم انباشتی اسکناس در گردش در پایان سال ۱۳۸۹ به حدود هشت میلیارد برگ بالغ می‌شود که سالانه بیش از یک میلیارد برگ آن به دلیل فرسودگی، جمع‌آوری و امحا می‌شود و اسکناس جدید به جای آن به گردش درمی‌آید که هزینه‌های مربوط به این عملیات بسیار بالا برآورد می‌شود.

۵. تجربه سایر کشورها

بررسی تجربه سایر کشورها در زمینه حذف صفر از پول ملی و معرفی واحد پول جدید نشان می‌دهد که فقط از ابتدای دهه ۶۰ میلادی به بعد، بیش از ۵۰ کشور جهان در بیش از ۸۰ مورد، اقدام به حذف صفر از پول ملی خود کرده‌اند. همین بررسی حاکی از آن است که بیشترین موارد حذف صفر در دهه‌های پس از جنگ دوم جهانی به کشورهای سوسیالیستی سابق و کشورهای آمریکای مرکزی و آمریکای لاتین مربوط بوده است. در خصوص کشورهای سوسیالیستی سابق این واقعیت، همواره به صورت واضح نمایان بوده است که به دلیل بی‌توجهی به سیاست‌های پولی و سیاست‌های بسیار انبساطی مالی و عدم تمایل به کاهش ارزش پول، پول در جریان این کشورها به صورت غیرواقعی در سطحی بسیار قوی مدیریت شده و به همین دلیل، اسکناس در جریان آنها کارکرد متعارف و کارایی نداشته است. در مقاطعی از تاریخ کشورهای سوسیالیستی سابق، اسکناس در گردش این کشورها همراه با کوپن استفاده شده و اقتصاد این کشورها به شدت دلاریزه بوده است. به همین ترتیب، در تعداد زیادی از کشورهای آمریکای مرکزی و آمریکای لاتین، به دلیل ابر تورم حاکم، اسکناس در گردش این کشورها همواره در معرض چالش فرسایش ارزش قرار داشته و از این نظر برخی به طور مستمر اقدام به حذف صفر از پول ملی خود کرده‌اند.

در مطالعه تجربه سایر کشورها در این زمینه طی دهه‌های گذشته یک مطلب اساسی همواره مربوط به ضرورت پرهیز از سیاست‌های انبساطی اقتصادی گذشته و اجرای سیاست‌های تثبیت اقتصادی بوده است. این موضوع در تمام کشورهایی که سیاست اصلاح پول ملی و حذف صفر را اجرا کرده‌اند، مطرح بوده است. شاید بتوان دیدگاه اقتصاددانان در زمینه ضرورت‌های تدوین و اجرای سیاست‌های تثبیت را در دو دسته طبقه‌بندی کرد: گروهی از اقتصاددانان بر این باورند که سیاست‌های تثبیت می‌بایست جزء لاینفک سیاست اصلاح پولی و حذف صفر تلقی شود. برخی دیگر از اقتصاددانان اگرچه در زمینه سیاست‌های تثبیت اقتصادی و اجتناب‌ناپذیر بودن آن برای کنترل و مهار تورم در اقتصاد ملی تأکید دارند، اما به اعتقاد آنان حتی اگر دولت‌ها در زمینه کنترل و تثبیت تورم، تعهدات نهادی و سیاستی قوی نداشته باشند، این امر نمی‌بایست مانع از سیاست اصلاح پول و حذف صفر از پول ملی باشد؛

زیرا ناکارایی اسکناس و پول ملی در تسویه مبادلات اقتصادی به طور عام خود می‌تواند منشأ آربیتراژ و اصطکاک قیمتی از بابت عدم کارکرد اسکناس در تسویه مناسب مبادلات ارزیابی شود.

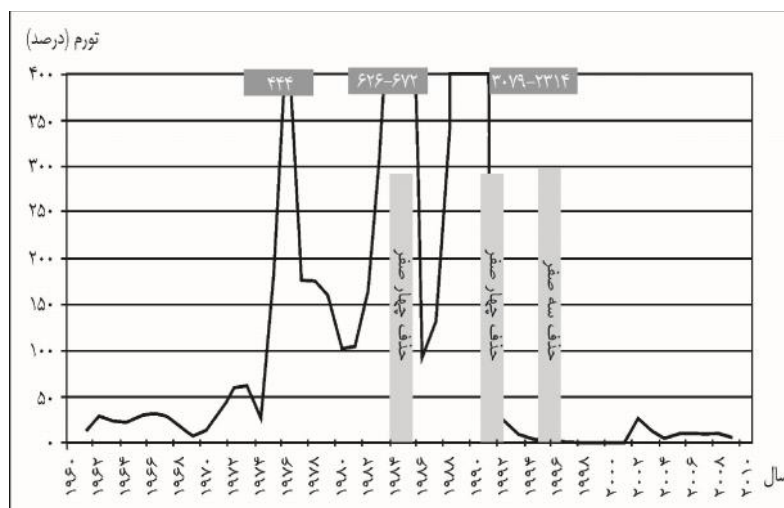
در بین اقتصاددانانی که تدوین و اجرای سیاست‌های تثبیت اقتصادی را به عنوان امری لازم در سیاست اصلاح پولی مورد تأکید قرار می‌دهند، بحث سیاست‌های تثبیتی در مورد پیشی (مقدم بر سیاست اصلاح پول) یا همزمانی این سیاست‌ها با اصلاح پول مورد اختلاف نظر می‌باشد. در هر صورت نمی‌توان انکار کرد که ضریب موفقیت سیاست اصلاح پول ملی و حذف صفر به مقدار قابل توجهی به لنگرکردن انتظارات تورمی فعالان بازار و ارائه این سیاست در قالب بسته بزرگ‌تر سیاست غیرتورمی بستگی خواهد داشت.

در هر صورت می‌توان کشورهایی که سیاست‌های اصلاح پول ملی و حذف صفر را اجرا کرده‌اند را در دو دسته کشورهای موفق و غیرموفق طبقه‌بندی کرد. بدیهی است که موفقیت یا عدم موفقیت این کشورها به طرز چشمگیری به کنترل تورم پس از اجرای سیاست حذف صفر بستگی داشته است. در ادامه مباحث بخش حاضر، سیاست‌های اصلاح پول ملی در دو کشور ناموفق (آرژانتین و زیمبابوه) و یک کشور موفق (ترکیه) مطرح شده و نمودارهای پیوست برای این سه کشور ترسیم شده است. نمودارهای ارائه‌شده نشان می‌دهد که چگونه دوره‌های حذف صفر در کشور آرژانتین با تورم‌های سالانه به طور متوسط بالای چندصد درصد یا گاهی هزاران درصد همراه بوده است. کشور آرژانتین پس از حذف ۱۱ صفر از پول ملی خود طی سه مرحله در فاصله سال‌های ۱۹۸۴-۱۹۹۶ و معرفی پزو، واحد پول جدید، پس از ۱۹۹۶ و قفل پزو به دلار آمریکا (در برابری یک به یک) در قالب رژیم هیأت پولی، بالاخره پس از بحران سال ۲۰۰۲ میلادی دچار بحران عمیق مالی و بانکی و سقوط کامل اقتصادی شد.

نمودار ۲ نشانگر وضعیت اقتصادی کشور زیمبابوه و تجربه ناموفق این کشور در اصلاح پولی است که در فاصله کوتاه چهارساله ۲۰۰۶-۲۰۱۰ در سه مرحله اقدام به حذف ۲۵ صفر از پول ملی خود کرد. همین نمودار نشان می‌دهد که چگونه دوران‌های حذف صفر با تورم‌های بسیار سنگین کشور مزبور همراه بوده است. کشور زیمبابوه پس از شکست‌های پیاپی در اصلاح پولی و حذف صفر از پول ملی و اجرای سیاست تثبیت اقتصادی، بالاخره در سال ۲۰۱۱ میلادی، دلار و یورو را به عنوان

پول قانونی در کشور زیمبابوه به رسمیت شناخت و پول‌های ذخیره‌ای عمده جهانی به عنوان پول رسمی و قانونی، وسیله تسویه مبادلات و معاملات نقدی و جایگزین پول ملی در این کشور شد.

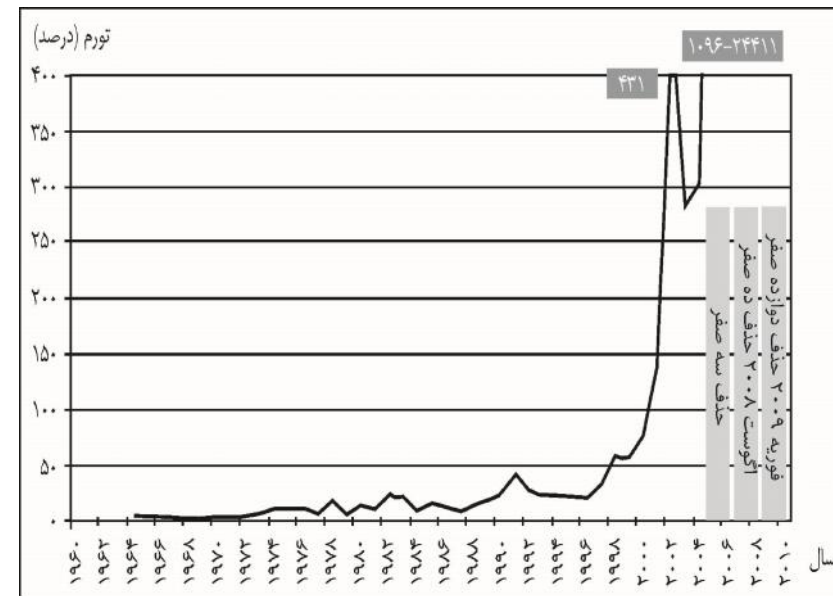
نمودار ۱. دوره‌های حذف صفر در کشور آرژانتین

مأخذ: بانک مرکزی آرژانتین و سایت اینترنتی www.bis.org

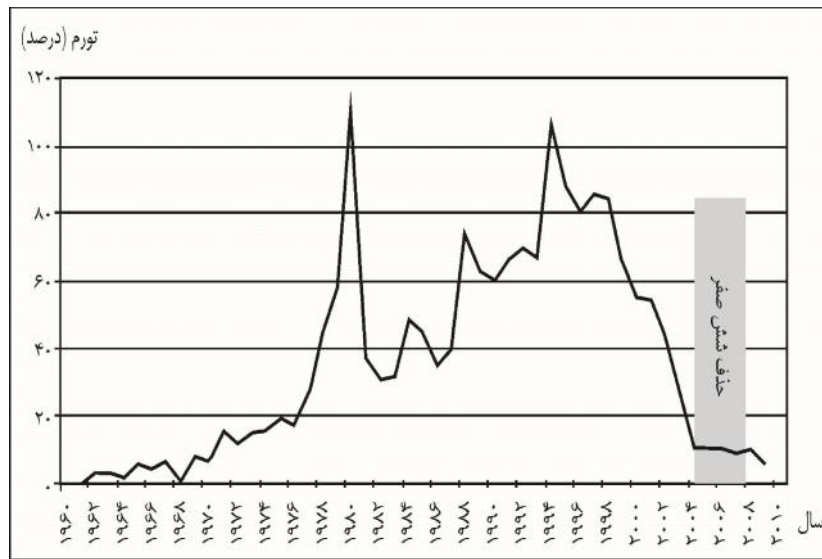
کشور ترکیه را می‌بایست یک نمونه بسیار موفق از سیاست اصلاح پولی و حذف صفرهای زاید از اسکناس در گردش این کشور در سال ۲۰۰۵ میلادی به شمار آورد. ترکیه در دهه ۷۰ تا پایان دهه ۹۰ میلادی گاهی نرخ‌های تورم بالاتر از ۱۰۰ درصد در سال را تجربه کرده است. با این وصف، این کشور در سال ۲۰۰۵ همزمان با تدوین و اجرای سیاست تثبیت اقتصادی اقدام به حذف شش صفر از پول ملی خود کرد و در یک دوره پنج‌ساله لیر جدید و لیر قدیم را در برابری یک لیر جدید برابر یک میلیون لیر قدیم به صورت توأمان در گردش قرار داد. سیاست اصلاح پول ملی ترکیه در سال ۲۰۱۰ با خارج کردن تمام لیرهای قدیم از گردش و رواج قانونی فقط لیر جدید با موفقیت کامل به اتمام رسید.

نمودار ۲. دوره‌های حذف صفر در کشور زیمبابوه

مأخذ: بانک مرکزی زیمبابوه و سایت اینترنتی www.bis.org.

نمودار ۳. دوره حذف صفر در کشور ترکیه

مأخذ: بانک مرکزی ترکیه و سایت اینترنتی www.bis.org.

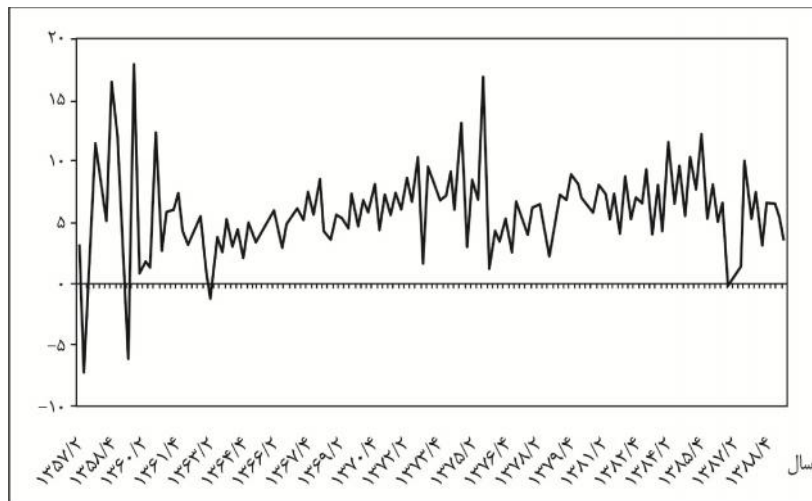
۶. تقاضا برای اسکناس و مسکوک و اندازه‌های پول ملی

برای برآورد میزان بهینه اسکناس و مسکوک در جریان و حجم تقاضای بازار برای پول معاملاتی (اندازه‌ها و ترکیب اسکناس مورد نیاز) می‌توان از روش‌های اقتصادسنجی و مدل‌سازی ریاضی استفاده کرد. استفاده از مدل‌های اقتصادسنجی برای برآورد تقاضای پول بسیار معمول و گسترده است، لیکن استفاده از مدل‌های اقتصادسنجی برای تقاضای پول معاملاتی و اسکناس در جریان با دشواری‌های زیادی همراه است.

دو محدودیت عمده در برآورد نیاز اسکناس و مسکوک در جریان از روش اقتصادسنجی وجود دارد: نخست، دسترسی به اطلاعات و آمار خانوار و فعالان اقتصادی بازار در تفکیک استفاده از ابزارهای تسویه مبادلات یعنی ابزار نقدی، ابزار اعتباری و ابزارها و محصولات الکترونیک. این آمارها از نظر جدید بودن معرفی ابزارها و محصولات الکترونیک تسویه مبادلات و معاملات هنوز به طور کامل تهیه نمی‌شود و در اختیار نمی‌باشد. دومین مشکل و دشواری در استفاده از روش‌های اقتصادسنجی برای پیش‌بینی میزان اسکناس مورد نیاز، موضوع مشروط بودن این برآوردها و ضرورت تغییر سیاست‌های اقتصادی دولت است. به عبارت دیگر، در پیش‌بینی برآورد نیاز بازار به ابزار نقد در روش‌های به کار گرفته شده می‌بایست فرض شود که پس از اصلاح پولی و حذف صفر، سیاست‌های دولت مورد تجدیدنظر واقع می‌شود؛ در غیر این صورت روش‌های رایج اقتصادسنجی، برآوردهایی از متغیرها به دست می‌دهد که ادامه روندهای گذشته تلقی می‌گردد.

در هر صورت، به دلیل مشکلات زیاد در استفاده از روش‌های اقتصادسنجی در برآورد تقاضای معاملاتی برای اسکناس و نیاز گسترده به اطلاعات و آمار، استفاده از این روش‌ها را می‌بایست یک پروژه تحقیقاتی مستقل تلقی کرد. یک روش ساده در برآورد نیاز تقاضای معاملاتی اسکناس آن است که با پیش‌بینی نقدینگی بر اساس روندهای گذشته یا رشد سپرده‌های بخش غیردولتی و فرض ثبات نسبت اسکناس و مسکوک در دست اشخاص به کل سپرده‌های بخش غیردولتی، میزان نیاز به اسکناس و مسکوک در دست اشخاص در آینده را پیش‌بینی کرد. نمودارهای ۴ و ۵ این روندها را در اقتصاد ایران طی دهه‌های گذشته نشان می‌دهند.

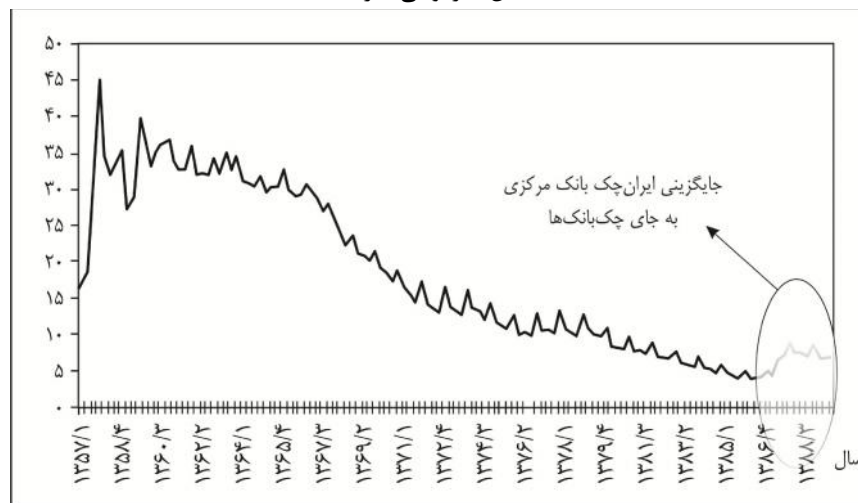
نمودار ۴. رشد سپرده‌های بخش غیردولتی (درصد)

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

نمودار ۵. نسبت اسکناس و مسکوک در دست اشخاص به کل سپرده‌های

بخش غیردولتی (درصد)

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

راه دوم در پیش‌بینی نیاز بازار و خانوارها به اسکناس برای تسویه مبادلات (اندازه و ترکیب اسکناس) استفاده از مدل‌های ریاضی بهینه‌سازی عرضه اسکناس است.

یکی از این مدل‌های ریاضی بهینه‌سازی که در ادبیات اقتصادی مطرح می‌باشد، به شرح زیر است:

$$\text{Min : } Y(A) = \sum_d |y(A, d)|$$

$$\text{s.t. : } \sum_d y(A, d) \times d = A$$

متغیرهای مورد نظر در این مدل به شرح زیر تعریف شده‌اند:

میزان پرداخت مورد نظر به واحد اصلی و فرعی پول ملی: A

ترکیب^۱ اسکناس و مسکوک برای تسویه مبادله مورد نظر: $y(A)$

اندازه‌های اسکناس و مسکوک^۲: d

($d=1, \dots, D$)

مقادیر d از ۱ تا D پوشش‌دهنده اندازه‌های اسکناس و مسکوکات مورد نظر در

نظام بهینه پرداخت نقد مورد نظر است.

ارزش‌های اندازه‌های مختلف اسکناس و مسکوک: X_d

نظام بهینه پرداخت نقد مورد نظر از حل این مدل ریاضی بهینه‌سازی استخراج

می‌شود. در واقع از حل این مدل، اندازه‌های اسکناس و مسکوک (d ها) به شکل بهینه

به گونه‌ای استخراج می‌شود که تسویه تمام ترکیب‌های هزینه‌ای متصور با کمترین

تعداد ردوبدل اسکناس و مسکوک قابل انجام باشد.

برای روشن شدن مطلب، مثال ساده زیر مطرح می‌شود. در این مثال فرض

می‌شود ارزان‌ترین کالاها و خدمات در اقتصاد ایران از ۱۰۰ ریال کمتر نباشد. فرض

دوم آن است که در بیان هزینه‌های معاملات و مبادلات برای تسویه در تقاضای

معاملاتی و امور جاری مردم، ارقام هزینه با دو صفر بیان می‌شود. به عبارت دیگر

ارقام یکان و دهگان ارزش‌های مبادلاتی بین فعالان و عاملان اقتصادی همواره به دو

صفر ختم می‌شود، زیرا اجزای فرعی پول برای تسویه قطعی آن وجود ندارد.

همچنین فرض می‌شود تمام هزینه‌های قابل تسویه در امور جاری مردم در دامنه

۱۰۰ ریال تا ۱,۰۰۰,۰۰۰ ریال قرار دارد (توجه به این مطلب ضروری است که

تسویه معاملات بیشتر از یک میلیون ریال با ارائه یک denom اضافی پول، مشمول

فرضیه‌های ذکر شده است). به این ترتیب، ترکیب محتمل تمام هزینه‌های مورد نظر

1- Combination

2- Denom

برای تسویه به صورت غیرپیوسته به حالت‌های زیر متصور است. (تمام ارقام به ریال است)؛

$$A = 100, 200, 300, \dots, 1000, 1100, \dots, 10000, 10100, \dots, 999800, 999900, 1000000$$

ترکیب‌های محتمل هزینه‌های مورد نظر برای تسویه به شکل مذکور در مجموع ۹۹۹۹ ترکیب را شامل می‌شود (شناسایی این تعداد معامله محتمل چندان دشوار نیست). بحث اساسی در این بهینه‌سازی آن است که اندازه‌های اسکناس و مسکوکات کشور در وضعیت بهینه باید به گونه‌ای باشد که کل ترکیب‌های محتمل ذکرشده را در کمترین ردوبدل اسکناس و مسکوک تسویه کند.^۱ در این مدل، مقادیر $Y(A)$ یعنی ترکیب اسکناس و مسکوک برای تسویه معاملات می‌تواند مقادیر مثبت و منفی داشته باشد، به این مفهوم که یک طرف معامله می‌تواند یک یا چند denom بدهد و یک یا چند denom پس گیرد. در روش‌های به کار گرفته‌شده بر اساس مدل ریاضی بهینه‌سازی، نشان داده شده است که تمام ترکیب‌های هزینه‌ای محتمل مورد اشاره با ردوبدل ۳ یا حداکثر ۴ قطعه اسکناس و مسکوک قابل تسویه است. در ادامه مباحث بیان می‌شود که روش هزینه خانوار، تحت عنوان D - متریک از چنین مدلی استخراج شده است.

روش سوم در پیش‌بینی اندازه و ترکیب بهینه اسکناس مورد نیاز جامعه برای تسویه مبادلات به کمک ابزار نقدی، استفاده از روش بودجه خانوار با روش D - متریک است. روش D - متریک یا هزینه خانوار بر اساس این منطق کلی شکل گرفته است که در تمام ترکیب‌های محتمل هزینه‌های مورد تصور و تسویه آنها باید حداقل تعداد اندازه‌های اسکناس و مسکوک بین عاملان اقتصادی ردوبدل شود. در این روش، D به عنوان هزینه متوسط روزانه یک خانوار نمونه خوب^۲ برآورد می‌شود. با تعیین اندازه D ، روش D - متریک عدد $5D$ را (پنج برابر D) به عنوان بزرگ‌ترین قطعه اسکناس و $\frac{D}{4}$ را به عنوان کوچکترین قطعه اسکناس پیشنهاد می‌کند و سایر قطعات اسکناس و مسکوک را بر اساس معیار D تعریف می‌کند. پیشنهاد روش هزینه

۱- در این بهینه‌سازی، فرضیه‌های متعددی، علاوه بر موارد ذکرشده، مورد نظر است، از جمله آنکه دو طرف مبادله باید انواع اندازه اسکناس و مسکوک تعریف‌شده را در کیف و صندوق خود برای تسویه معامله داشته باشند.

خانوار بر این مبنا را می‌توان در جدول ۱ خلاصه کرد.

جدول ۱. پیشنهاد روش D- متریک برای اندازه‌های اسکناس و مسکوک

اسکناس	$\frac{D}{20}$	$\frac{D}{10}$	$\frac{D}{4}$	$\frac{D}{2}$	D	$5D$
مسکوک	$\frac{D}{2000}$ تا $\frac{D}{5000}$	$\frac{D}{400}$	$\frac{D}{200}$	$\frac{D}{100}$	$\frac{D}{40}$ یا $\frac{D}{50}$	$\frac{D}{20}$

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

با اتکا به آمارهای بودجه خانوار و آمار حساب‌های ملی کشور، می‌توان متوسط هزینه روزانه خانوار نمونه با بعد متوسط (تعداد افراد خانوار نمونه) را حدود ۲۰۰,۰۰۰ ریال (در سال ۱۳۸۸) برآورد کرد. با این برآورد، روش D- متریک اجزای اسکناس و مسکوک کشور را به شرح زیر در جدول ۲ پیشنهاد می‌کند.

جدول ۲. پیشنهاد روش D- متریک برای اندازه‌های اسکناس و مسکوک در ایران

اسکناس	$\frac{D}{20}$	$\frac{D}{10}$	$\frac{D}{4}$	$\frac{D}{2}$	D	$5D$
	۱۰۰۰۰	۲۰۰۰۰	۵۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰	۲۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰۰
مسکوک	$\frac{D}{2000}$	$\frac{D}{400}$	$\frac{D}{200}$	$\frac{D}{100}$	$\frac{D}{40}$	$\frac{D}{20}$
	۱۰۰	۵۰۰	۱۰۰۰	۲۰۰۰	۵۰۰۰	۱۰۰۰۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

به این ترتیب با حذف چهار صفر از پول ملی، اندازه‌های اسکناس (واحد اصلی پول) و مسکوک (واحد فرعی پول) به صورت جدول ۳ قابل استخراج است.

جدول ۳. اندازه‌های پیشنهادی اسکناس و مسکوک بر اساس روش D- متریک برای ایران

اسکناس	$\frac{D}{20}$	$\frac{D}{10}$	$\frac{D}{4}$	$\frac{D}{2}$	D	$5D$
	۱	۲	۵	۱۰	۲۰	۱۰۰
مسکوک	$\frac{D}{2000}$	$\frac{D}{400}$	$\frac{D}{200}$	$\frac{D}{100}$	$\frac{D}{40}$	$\frac{D}{20}$
	۱	۵	۱۰	۲۰	۵۰	۱۰۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

۷. سیاست‌های حمایتی اقتصادی

تورم پایین، ضرورت حداقل یک اقتصاد باثبات و پیشرفته تلقی می‌شود، زیرا تورم بالا همچون مالیات تورمی مانع از گسترش سرمایه‌گذاری می‌شود. با این وصف تعداد زیادی از کشورها یا قادر به کنترل تورم در عرصه اقتصاد ملی خود نیستند یا آنکه مایل نیستند سیاست‌های اقتصادی معطوف به تورم پایین را به مرحله اجرا بگذارند. یقیناً یکی از دلایل عمده موفقیت کشورهایایی که قادر به کنترل تورم بوده‌اند، پذیرش بانک مرکزی مستقل از دولت طی دهه‌های اخیر بوده است. دو نمونه بسیار عینی بانک مرکزی مستقل و تأثیر آن، نه فقط در کنترل تورم، بلکه در تأمین دستاوردهای اقتصادی حیرت‌انگیز، بانک مرکزی آلمان پس از جنگ دوم جهانی و بانک مرکزی مالزی پس از استقلال این کشور بوده است.

اثر موفقیت در کنترل تورم در درجه اول در ایجاد و گسترش بازار بدهی، به ویژه بازار اوراق دولتی، از طریق تأمین نرخ بهره پایین و گسترش بازارهای مالی در نقدپذیر شدن این اوراق، بازتاب می‌شود. ثبات قیمت‌ها و کنترل تورم باعث افزایش نقدپذیری اوراق بدهی قفل شده به واحد پول ملی و تأمین مالی در نرخ‌های بهره پایین می‌شود. تورم بالا، ریسک‌های مالی ناشی از فرسایش قدرت خرید وجوه بازیافتی اوراق بدهی و نیز امکان عدم بازیافت اصل بدهی را به شدت افزایش می‌دهد و مانع از گسترش بازارهای مالی می‌شود. تورم بالا، ساختار اقتصاد ملی را به صورت ریشه‌ای و بلندمدت به سود اشخاص بدهکار در مقابل هزینه برای اشخاص طلبکار و پس‌اندازکنندگان (که از آن به عنوان سرکوب مالی یاد می‌شود) تحت تأثیر قرار داده و رفتارهای مالی اشخاص را به صورت منفی شکل می‌دهد.

بررسی ضعف و حتی کم‌توجهی اگماض گونه در زمینه سیاست‌های اقتصادی به تورم در حد متوسط منجر می‌شود و سرانجام ضرورت تجدید ارزیابی و حذف صفر از پول ملی برای اغلب کشورهایی که در معرض این فرایند قرار داشته‌اند، مبین آن است که الگوهای فاکت‌گونه‌ای^۱ را می‌توان از این ضعف‌ها استخراج کرد. ضعف اساسی سیاست‌گذاری دولت‌ها را می‌توان در کم‌توجهی به تثبیت وضعیت مالی و پولی اقتصاد و به تعبیری کنترل تورم خلاصه کرد. سیاست‌های بودجه‌ای انبساطی، تسری بی‌انضباطی بودجه‌ای در تمام زمینه‌ها، عدم کنترل هزینه‌های بودجه و تأمین کسری

1- Stylized Fact

بودجه از روش‌های تورمی و سرانجام، نبود برنامه منسجم مالی برای بازپرداخت بدهی‌های دولت را می‌بایست سرمنشأ روندهای تورمی در اقتصاد این کشورها ارزیابی کرد.

در اغلب موارد، دولت‌ها بخش‌هایی از هزینه‌ها و تکالیف بودجه‌ای خود را از طریق شرکت‌ها و سازمان‌های دولتی به تأمین مالی بانک مرکزی و بانک‌ها (زمینه‌هایی که اغلب آنها را عملیات شبه‌بودجه‌ای^۱ می‌نامند) منتقل می‌کنند.

فقدان سیاست‌های اصلاح ساختارها و بازارها در بسیاری از کشورها خصوصاً در زمینه‌هایی نظیر بازار عوامل، بازار کار، تأمین اجتماعی، بازارهای مالی، مالیات‌ها و اموری نظیر رقابت از جمله عوامل تشدیدکننده روندهای تورمی در این کشورهاست. این زمینه‌ها فقط سرفصل‌های مختصری از ضعف‌ها در سیاست‌های اقتصادی کشورهای مختلف با تورم متوسط به بالا هستند که در هر کشور برحسب شرایط و اوضاع سیاسی، اجتماعی و منطقه‌ای با درجات مختلف وجود داشته است. وجود برنامه‌های جامع و منسجم و بادوام در تمام حوزه‌های عمده سیاست‌گذاری، شرط لازم برای ایجاد فضای مناسب کسب و کار و تأمین رشد اقتصاد غیرتورمی در بلندمدت است.

تجارب حاصل از عملکرد کشورهای مختلف در زمینه اصلاح پولی نیز حکایت از آن دارد که اولویت در آن است که تأمین شرایط مناسب برای تثبیت اقتصادی قبل از اصلاح پولی تنظیم شود و به اجرا درآید، زیرا اجرای این سیاست‌ها موفقیت اصلاح پولی، را تضمین شود. بررسی تجربه سایر کشورها نیز بیانگر آن است که حتی در شرایط عدم تقدم سیاست‌های اقتصادی مطلوب و معطوف به موفقیت اصلاح پولی، تجدید ارزیابی پول ملی به ناچار در شرایط نامطلوب عمومی اقتصاد به مرحله اجرا درآمده و موقوف به تأمین شرایط مطلوب نبوده است. به هر صورت، اجرای ناموفق اصلاح پولی به دلیل عدم تأمین شرایط و بستر مناسب، هزینه‌های اجتماعی و تاریخی سنگینی بابت عدم اطمینان و اعتماد عمومی و دامن‌زدن به انتظارات تورمی ایجاد می‌کند که مدیریت اقتصاد کشور را در زمان‌های بعدی دچار چالش‌های عدیده می‌کند. این ملاحظات ایجاب می‌کند که دست‌اندرکاران اجرای طرح اصلاح پولی تمامی مساعی خود را به کار گیرند تا زمینه و بستر مناسب، برای اجرای این طرح از

پیش فراهم شود. علاوه بر اقناع دولتمردان و راهبردهای روابط عمومی مناسب، تصویب قوانین ضروری از طریق مجلس کشورها از جمله سیاست‌هایی است که می‌بایست همواره مد نظر قرار گیرد.

۸. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در نظام بانکداری ملی کشورها، امور بانک مرکزی، به عنوان متولی نظام پرداخت و تسویه، نقش کلیدی و حساسی به عهده دارد. بانک‌های مرکزی علاوه بر وظایف سنتی چاپ و انتشار اسکناس و مسکوک، سیاستگذاری پولی، وام‌دهنده نهایی و نظارت بر بانک‌ها، در سال‌های اخیر نقش عمده مدیریت نظام پرداخت و تسویه و نیز متأثر از تمام این وظایف، نظارت بر ثبات مالی و نظام مالی کشورها را عهده‌دار شده‌اند. اهمیت این نقش بدان جهت است که اگر بانک‌های مرکزی در تمام زمینه‌های فوق، مسئولیت اجرایی و نقش کلیدی به عهده دارند، اما در چارچوب قانونی/ حقوقی بسیاری از کشورها، اختیارات و استقلال متناسب با این وظایف و مسئولیت‌ها به بانک‌های مرکزی احصا و اعطا نشده است. وانگهی در بسیاری از کشورها، مسئولان قوه مجریه غالباً به دلایل سیاسی و گاهی به دلیل غفلت و بی‌توجهی نسبت به بسیاری از ریسک‌های حوزه مسئولیت مالی و پولی و به‌هم‌پیوستگی این ریسک‌ها با این شیوه تقسیم وظایف و تعیین جایگاه مناسب بانک‌های مرکزی مخالفت جدی دارند.

اهمیت نقش جدید بانک مرکزی آن است که با وجود الکترونیک‌شدن نظام پرداخت و تسویه، بخش چشمگیری از تعهدات بانک‌ها از بستر این نظام بلافاصله به تعهد نقد بانک مرکزی تبدیل می‌شود. به عبارت دیگر هر گونه مشکلی در زمینه مدیریت مالی بانک‌ها و خصوصاً ضعف در زمینه مدیریت ریسک و نقدینگی بانک‌ها، از طریق نظام پرداخت و تسویه به مجموعه پولی و مالی کشور سرایت می‌کند و تمام مجموعه را در معرض مخاطره قرار می‌دهد. به این ترتیب موضوع «ضعف مالی» و «سرایت» به عنوان دو مقوله اساسی در نظام بانکی کشورها مطرح شده و مسئولیت اصلی این امور به بانک‌های مرکزی واگذار شده است.

با توجه به حساسیت ابعاد مختلف و عمده وظایف بانک مرکزی در حوزه نظام پرداخت و تسویه، ضرورت دارد که این بانک برنامه مدون و مشخصی در زمینه اصلاح

اجزای نظام پرداخت و تسویه (نظام نقدی، اعتباری و الکترونیک) در اختیار داشته باشد. در حوزه جریان نقدینگی و نظام پرداخت نقدی، علاوه بر ضرورت توجه به ابعاد سیاستگذاری پولی و مراقبت‌های لازم در خصوص ثبات کلان اقتصاد و نظارت بر مدیریت ریسک و نقدینگی بانک‌ها، طراحی برنامه کوتاه‌مدت و میان‌مدت جهت تجدید تعریف اندازه اسکناس و مسکوک در جریان اجتناب‌ناپذیر است. دو هدف عمده در زمینه طرح تجدید تعریف اندازه^۱ اسکناس و مسکوک در جریان، از یک طرف به کاهش هزینه‌های بانک مرکزی و هزینه تسویه نقدی مبادلات خرد و از طرف دیگر، به افزایش کارایی در نظام تسویه نقدی کشور در بعد کلان مربوط است. علاوه بر آن در مقاله حاضر تلاش شده است که با اتکا به روش‌های متداول در بانک‌های مرکزی سایر کشورها و تجارب موجود در این زمینه، روش‌های کمی برآورد اندازه‌های جدید اسکناس و مسکوک به صورت بهینه و نیز به ترتیب دوران گذار بررسی شود.

در مجموع، بررسی‌های به عمل آمده حاکی از آن است که بانک مرکزی می‌بایست طرح اصلاح پولی کشور را در دو افق کوتاه‌مدت و میان‌مدت مورد نظر قرار دهد. مباحث مربوط به اصلاح نظام پولی از جمله در زمینه تجدید تعریف اندازه‌های پول و حذف چهار صفر از ریال و معرفی ریال (و دینار) جدید، از نظر پیامدها و آثار و نیز الزامات و ضرورت‌های سیاستی و حمایتی و اخذ وظیفه قانونی در تمام زمینه‌های سیاستی، حمایتی و اجرایی، امری میان‌مدت تلقی می‌شود و بانک مرکزی می‌بایست طرح‌های لازم را در این خصوص تهیه و به مسئولان اجرایی و قوه مقننه ارائه کند. علاوه بر آن، می‌بایست بانک مرکزی آمادگی داشته باشد تا در کوتاه‌مدت با ملاحظات سیاستی ذکر شده، نیاز نقد بازار معاملات و مبادلات را تأمین کند.

منابع و مأخذ

- Bank International Settlements. (2007). *Payment System in Turkey*, from www.bis.org.
- Bayir, Ilker. (2011). *Currency Reform in Turkey*. Ankara: Central Bank of Turkey.
- Bernholz, P. & Kugler, P. (2007). *The Success of Currency Reform to End Great Inflation*. Basel: University of Basel.
- Central Bank of Turkey. (2008). *Financial Infrastructure*. Ankara: Central Bank of The Republic of Turkey.
- Central Bank of Venezuela. (2007). *Fundamental Aspects of Currency Redenomination*. Caracas: Central Bank of Venezuela.
- Feige, Edgar. (2003). *The Dynamics of Currency Substitution, Comparative Economic Studies*, from www.ideas.repec.org.
- Giddens, A. (1985). *The Nation-State and Violence*. Cambridge: University of Cambridge.
- Gulde, Anne-Marie. (1999). Gulde The Role of the Currency Board in Bulgaria's Stabilization. *Finance & Development*, 36 (3), 34-41.
- Helleiner, E. (2003). *The Making of National Money*. Cornell: Cornell University Press.
- Ignasio, Mas. (1995). Things Government Do to Money. *Kyklos*, 48 (4), 483-513.
- Johnson, E.G. et. al. (1998). *Payment Systems, Monetary Policy, and the Role of the Central Bank*, from [www. IMF.org](http://www.IMF.org).
- Kippers, Jeanine; et. al. (2002). An Empirical Study of Cash Payments. *De Nederlandsche Bank*, from www.dnb.nl
- Leon, Roberto Salinas. (2003). *Mexico, Currency Reform and the Stabilization Imperative*, from www.cato.org/pubs/journal/cj20n1/cj20n1-80pdf.
- Mosley, Layna. (2005). *Dropping Zeros, Gaining Credibility? Currency Redenomination in Developing Nations*, University of North Carolina.
- Quantum Praxim & Hewitt Mike. (2007). *Hyperinflation Around the Glob*, from www.quantumpranx.wordpress.com.

-
- Rossi, Marco. (1998). *Payment Systems in the Financial Market*, from www.imf.org.
 - Steve Hanke & Matt Sekerke. (2004). *Iraq's Botched Currency reform*, from www.cato.org/pubs/articles/hank-0402.pdf.
 - Steve Hanke. (2008). *Zimbabwe from Hyperinflation to Growth*, Center for Global Liberty & Prosperity, from www.cato.org/zimbabwe.
 - Tokagi, Shinji. (2004). *Responding to Currency Crisis in Emerging Market Economies*, from www.imf.org.